

A költemény nyelvét vizsgáljuk. Úgy látszik, a költő, mint nyelvalkotó, a történelemnek nemcsak kereszt-, hanem hosszszerszétében is tevékenykedik. Úgy látszik, nyelvalkotó tevékenysége abban áll, hogy – tisztán nyelvi síkon mozogva – befutja az ősközösségtől az érett kommunizmusig változó társadalmi tudat (nyelv) pályáját, és ebből a történelmi mindentudásból beszél ki, amikor költeményeit alkotja. Nyilván ezért annyira veszélyes a politikai költészet, és ezért annyira politikai a költészet.

Tverdota György

MEGJEGYZÉSEK HORVÁTH IVÁN „NÉVVARÁZS” CÍMŰ TANULMÁNYÁHOZ

A tanulmány írója azonos azzal a Horváth Ivánnal, akit a régi magyar irodalom kutatójaként tart számon a szakmai köztudat. Azonos is, meg nem is. Ez az írás ugyanis egy harmadéves bölcsészhallgató szemináriumi dolgozata, a szerző nagyjából 17 évvel korábbi elgondolásainak foglalata. Mi indokolja kései közzétételét? Felelhetünk egy szóval: *időszerűsége*. A felelet mégis magyarázatra szorul. A dolgozat mellett érvel, hogy a névvarázselmélet József Attila művészetfilozófiájának magva, és hogy ez a húszas évek második felében a költő gondolkodói műhelyében kialakult teória mindvégig meghatározta mesterségéről való gondolkodását. Horváth Iván igyekszik rekonstruálni, sőt saját verstani eszmélmékedéseinek alapjává tenni ezt a teóriát. Álláspontjával teljesen egyet lehet érteni, törekvései jó irányú kezdeményezéseknek tekinthetők. Ez azonban időszerűségének csak egyik oldala, inkább előfeltétele, semmint igazi oka.

A harmadéves bölcsész majd húszesztendősi dolgozata azért érdemes figyelmünkre, mert – tudomásom szerint – mindmáig az egyetlen olyan írás a költő művészetbölcséletét elemző irodalomban, amely központi jelentőséget tulajdonít a névvarázselméletnek, és fölveti a leglényegesebb kérdéseket, amelyekre e teória értelmezése és értékelése során a tudománynak választ kell adnia. Talán sokak számára különösnek tűnik, hogy egy filozopter hallgató ilyen felismerésekhez eljutott, a kutatás pedig furcsálkodó vállvonogatással elment a kínálózó lehetőség mellett, hogy tehát egy helyes tudományos kezdeményezés, egy probléma megoldása szemináriumi dolgozatban s nem komoly szakmunkában kapott helyet. Megérttem a kételkedőket.

Én magam sem vettem komolyan azt az évfolyamtársamat, aki felolvasott az egyetemi szemináriumon *Névvarázs* c. dolgozatából és ifjonti hévvel védelmezte a benne kifejtett álláspontját. Töredelmesen bevallom, hogy azoknak adtam igazat, akik megütköztek már a dolgozat témaválasztásán is, s nem értették, miért csinál Horváth Iván olyan nagy ügyet a költő mellékesen odavetett néhány mondatából. Csak, amikor a hetvenes évek második felében elkezdtem vizsgálni azt a szellemi befolyást, amelyet Benedetto Croce esztétikája, ez a *nyelvestétikai rendszer* gyakorolt József Attilára, emlékeztem vissza az annak idején megmosolygott dolgozatra, s láttam be, hogy a dolgozatíró a költő művészetbölcséletének központi magjára tapintott rá, amikor „A költészet a nemzet lelkében ható névvarázs” tételen és ennek rokonain kezdett el töprengeni. Kérésemre a szerző előkereste régi dolgozatát. Meggyőződtem róla, hogy a József Attilára vonatkozó részletei még ma sem veszítették el aktualitásukat, még most is fontos orientáló szerepet tölthetnek be a József Attila-kutatásban.

Horváth Iván természetesen ma nem vállalja teljes mértékben azt, amit több mint másfél évtizede, felkészülése éveiben leírt, s hiba is volna, ha ezt tenné. De azzal a gesztussal, hogy a nyilvánosság elé bocsátja régi dolgozata részeit, a gondolatmenet lényegét, egykori törekvéseinek velejét ma is érvényesnek vagy legalábbis tanulságosnak, vitára, töprengésre alkalmasnak tartja. Meggyőződésem, hogy emiatt nem kell majd szégyenkeznie. Írása az első lépés azon utak egyikén, amelyek József Attila gondolkodói és költői életművének mélyebb megértéséhez vezetnek. Járatlan úton egyedül haladni, nyugtalanító érzés. Ettől a szorongástól szabadítja meg Horváth Iván vállalkozása azt, aki a névvarázselmélet rekonstruálására törekszik. Bizonyosságul szolgál arra, hogy ha nagyrészt töretlen is a csapás, ösvényt lehet rajta taposni. Biztonságot ad, ha legalább néhány lábnyomot találunk magunk előtt. E csalogató, célt kijelölő szerepe miatt tartom tanulmányozásra érdemesnek ezt a különös, érdekes dolgozatot.

Aki komoly figyelmet szentel a kérdésnek, az természetesen hamar felismeri, hogy a kitűnő megfigyelések, érzékeny elemzések, messzematató megsejtések egy József Attila-filológiában még nem

igazán otthonos, módszertanilag nem érett egyetemista ragyogó találatai. A dolgozat nem úgy olvasandó, mint egy tisztes, gondosan, körültekintően megírt tudományos munka, hanem úgy, mint egy újat, lényegesen kimondó, fiatalosan szélsőséges, merész és egyben gátlásos megnyilatkozás. Legfőbb erénye nem a kivitelben, hanem az intuíción rejlik. Nem lenne értelme és nem is lehetséges pontról pontra helyretenni minden apróbb-nagyobb tévedését vagy vitázni vele, ahol mi magunk másként gondoljuk. Csak a jobb eligazodás céljából mutatok rá a gondolatmenet néhány gyenge pontjára.

A névvarázselmélet megítélésének kulcskérdése: nyereségként számoljuk-e el a költőnek vele való foglalkozását, vagy olyan teóriát lássunk benne, amely – ha nem is értett a József Attila-i poétikának, de sem tudományos, sem gyakorlati téren nem volt jelentősége számára. Horváth Iván – nagyon helyesen – hangsúlyt, még hozzá pozitív hangsúlyt tett a költőnek erre a szellemi beállítottságára. Eközben azonban föladtott minden distanciát József Attila vélt vagy valóságos álláspontjával szemben, lelkesen magáévá tette azt. Ezáltal teljesen kiiktatta dolgozatából minden tárgyilagos vizsgálódás alapkövetelményét, a költő nézeteinek szembeállítását a tudomány mai vagy egykorú álláspontjával, illetve, célzatosan, csak olyan példákat említett, amelyekkel a költővel összehangolt közös álláspontjukat igazolhatta.

Pedig egy sor olyan nehézség merül itt föl, amelyekkel szembe kell nézni. Például: Hogyan és mennyiben lehet a név az ősi nyelvállapot *egészének* modellje? Áthidalhatja-e a jelen és az ősi állapot között húzódó egész történelmet a primitív ember lelkivilágába helyezkedni kívánó költő? Olyan volt-e a születő nyelv, mint amilyennek József Attila feltételezte? Egyáltalán, rekonstruálható-e tudományos megbízhatósággal az eredet, vagy csak találgatásokra vagyunk utalva, amikor a nyelv homályba vesző múltjának legkorábbi állapotát magunk elé akarjuk idézni? Horváth Iván tehát se nem hitelesíti, se nem cáfolja a költő egyes nyelvészeti, néprajzi természetű megállapításait, hanem . . . egyetért velük.

Pedig ha e munkát elvégezte volna, kiviláglott volna előtte, hogy a költőnek egész sor megállapítása nem védhető tudományosan vagy legalábbis problematikus érvényű. Nem egy az egyben, közvetlenül fogadható el számunkra, hanem olyan gondolatrendszerként, amely a nyelvtudomány és az etnográfia által megoldatlan kérdésekre a maga „kisipari” eszközeivel keresett választ. Olyan álláspontként, amely a nyelvnek a költő felé mutatott arculatát próbálta fogalmilag megragadni. Egy terra incognitán keresett támpontokat. Említett hiányosságai ellenére mindazonáltal a dolgozat sokkal inkább ebbe az irányba mutat, mint azok a tanulmányok, amelyek elhanyagolták, nem méltatták komolyabb figyelemre a költő nyelvészeti spekulációját.

A másik problematikus mozzanat, az a szerep, amelyet a marxizmus Horváth Iván érvelésében játszik, a névvarázselmélet szaktudományokkal való szembeállítását kerülő útjának megspórolásából következik. A dolgozatíró – egyáltalán nem önkényesen és elméleti előzmények nélkül – úgy hitelesíti a József Attila-i elméletet, hogy összeilleszti, egybehangzónak mutatja azt a marxi történetfilozófiával, elidegenedélmélettel. Ha talán nincs is tudatában, mit tesz, akkor is filozófiailag indokol egy teóriát, hogy a szaktudomány tárgyi ellenvetéseivel ne kelljen számot vetnie. Annak idején, persze, egyáltalán nem ezt a megoldást tartottam elfogadhatatlannak. Sőt, talán ezzel az egy mozzanattal értettem egyet. Ma pedig a szerző is aligha helyesli egykori eljárását, a marxizmusnak ezt a deus ex machina-szerű szerepeltetését.

A marxi gondolatok és a József Attila-i eszmék összeházasítása mégis rendkívül termékeny ötletnek bizonyul, ha meggondoljuk, hogy a költő forradalmi szocialista korszakát megelőzően alakította ki teóriáját (az újabb kutatások kimutatták, hogy az Esztétikai töredékek nem a költő életének utolsó éveiben keletkeztek, mint még maga a dolgozatíró is véli), és a névvarázselmélet további sorsának alapkérdése: hogyan tudta azt összeegyeztetni megalkotója marxista meggyőződésével? Különösen érdekes „ráhibázása” a szerzőnek az, ahol Marxnak a *Német ideológiában* a nyelvről kifejtett nézeteit is bevonja gondolatmenetébe. Tudjuk, a *Német ideológia* József Attila egyik leggyakrabban hivatkozott forrása volt! Ugyanez vonatkozik Hegelre. Aligha van igaza Horváth Ivánnak, amikor a költő névvarázs-elméletét (többek között) Hegeltől eredezteti, de arra van adatunk, hogy a harmincas évek elején már tanulmányozta a nagy idealista gondolkodó *Esztétikáját*, s így nem kétséges, hogy álláspontja megerősítésében, esetleg továbbfejlesztésében szerepet játszott mindaz, amit Horváth Iván Hegeltől idéz (s az a tanítás is, amelyről nem szól írásában: a freudizmus).

Ahhoz azonban, hogy ilyen következtetéseket levonjunk a dolgozatból, annak gondolatmenetét ki kell mozdítanunk kissé eredeti helyéből, felismeréseit más összefüggésrendszerbe kell illeszteni. Amit itt fölvetünk, József Attila gondolkodásának eszmetörténeti vizsgálata, ugyanis a dolgozatíró

számára, ha nem is mellékes, de nem is elsőrendű fontosságú. Ő ezt az első lépést mintegy sietősen átugorja, pedig enélkül a további lépéseket a levegőben kénytelen megtenni. Talán éppen ez az oka annak, hogy hallgatói, olvasói annak idején különösebb okulás nélkül napirendre tudtak térni dolgozata fölött. Ha azonban Horváth Iván fejtegetéseit eszmetörténeti mederbe tereljük át, tanulmánya sok felismeréshez nyújt ösztönzést, támpontot, kiindulást, sok feltételezésünkhöz szolgálat érveket. Segítségére van a kutatásnak abban, hogy a költő nyelvészettikájának vizsgálata terén, ezen, a költői pálya elemzése szempontjából is kulcsfontosságú terepen, végre kimozduljon az origóból. Ezért tartom ma is időszerűnek, ebben látom kezdeményező szerepét, kései közzétételének legfőbb indokát.